

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНИХ СТРАХІВ У РАНЬОМУ ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Н.Ф. Шевченко

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності
Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5297-6588>
shevchenkonf.20@gmail.com

І.О. Біловоденко

магістрант кафедри психології Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6933-2084>
ira.belovodenko18@gmail.com

Шевченко Н. Ф., Біловоденко І. О. Особливості прояву соціальних страхів у ранньому дорослому віці.

В статті представлено результати емпіричного дослідження соціальних страхів в ранньому дорослому віці. Розкрито зміст поняття «соціальний страх». Виокремлено види соціальних страхів в ранньому дорослому віці та віднесено до трьох основних груп: власне Я; взаємини, спілкування; праця, соціальний світ. Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність широкого спектру соціальних страхів в ранньому дорослому віці. Аналіз кількісних результатів дозволив констатувати виражені прояви таких соціальних страхів, як страхи невдачі та поразки, неприйняття і пригнічення, втрати. Зафіксовано фобійні прояви індивідуально-особистісних соціальних страхів, окрім страху комунікації. Визначено ієрархію соціальних страхів в ранньому дорослому віці: страх неприйняття і пригнічення; страх втрати; страх невдачі та поразки; страх самостійності; страх комунікації.

Ключові слова: соціальний страх, ранній дорослий вік, страх неприйняття і пригнічення, страх втрати, страх невдачі та поразки, страх самостійності, страх комунікації.

Shevchenko N.F., Belovodenko I.O. Features of manifestations of the social fears in early adulthood. The article presents results of an empirical study of social fears in early adulthood. Content of the concept of “social fear” has been revealed. Social fear is an evolutionarily formed behavioral tendency of an adaptive nature, which results from the socialization of the individual, is determined by objective and subjective factors and is situational and personal in nature. Types of the social fears in early adulthood have been highlighted. The fears have been divided into three main groups: the own Self (fear of success; fear of failure, fear of responsibility; fear of criticism; fear of own inferiority); relationships, communication (fear of close personal relationships; fear of social isolation; fear of loneliness; fear of conflict; fear of expressing one's own feelings; fear of communication); work, social world (fear of losing social status, dignity; fear of a criminal world; fear of losing a job; fear of subordination / leadership). Results of the empirical study have shown the presence of a wide range of social fears in early adulthood. The analysis of quantitative results has ascertained the presence of evident manifestations of such social fears as fears of failure and defeat, rejection and oppression, loss. Phobic manifestations of all the personal social fears, except for the fear of communication, have been fixed. The hierarchy of social fears in early adulthood has been defined: fear of rejection and oppression; fear of loss; fear of failure and defeat; fear of independence; fear of communication. Promising directions of further researches concern theoretical substantiation and empirical study of psychological factors of social fears; correlation of the certain factors with the existing social fears in early adulthood.

The keywords: social fear, early adulthood, fear of rejection and oppression, fear of loss, fear of failure and defeat, fear of independence, fear of communication

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в сучасному суспільстві привели до низки негативних наслідків, кожне з яких відбилосся на функціонуванні соціальних груп та повсякденному житті кожної людини. Серед основних характеристик сучасності можна виділити масштабні раптові зміни, які відбуваються в соціально-економічній, політичній, культурно-національній сферах. Глобальні трансформаційні процеси, тотальність загроз, їх масштаби і різноманіття, відображаються в свідомості кожного члена суспільства, що виражається у втраті адаптаційних механізмів, збільшення почуття безсилля, незахищеності, депресії, тривоги і страху.

Страхи, будучи одним із чинників емоційних розладів, мають свої патогенні особливості в кожному віковому періоді, суттєво знижують стресостійкість та гальмують особистісне зростання. Невміння людини контролювати свій емоційний стан, пов'язаний з виникненням страху, призводить

до нездатності адекватно реагувати в певних соціальних ситуаціях та уникати вірогідних психотравмуючих чинників. Особливої значущості проблема соціальних страхів набуває в ранньому дорослому віці, оскільки цей віковий період характеризується включенням людини в усі види соціальної активності, оволодінням багатьма соціальними ролями, спрямуванням зусиль на професійне навчання, створення сім'ї, досягнення професійного успіху. У зв'язку з цим, актуальності набуває проблема психокорекції страхів в ранньому дорослому віці для досягнення адаптивного рівня цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні аспекти проблеми страху окреслено в роботах К.Е. Ізарда, Ф. Рімана, С.М. Томчука, З. Фройда, К. Хорні, О.Ф. Чернавського та інших.

Проблема соціальних страхів та вікових особливостей їх прояву досліджувалася В.А. Гузенко, Л.М. Грошевою, Н.В. Карпенко, Д.Ю. Кияшко, Н.І. Пов'якель, О.О. Прилутською, О.М. Скляренко).

Значна кількість наукових праць присвячена дослідженню певних видів соціальних страхів: страх відокремлення (К.Л. Мілютіна), страх успіху (Г.В. Турецька), суспільні страхи (Л.М. Грошева, Ю.В. Щербатих), страх випробування (О. Кондаш). Окремі наукові праці присвячено вивченню соціальних страхів, які пов'язані з рівнем мотивації досягнень (В.А. Гузенко), соціально-психологічним типом особистості (В.А. Мініярова). А.С. Петровою досліджено соціальні страхи осіб студентського віку та розроблено засоби їх психокорекції.

Незважаючи на представленість значної кількості досліджень проблеми страху, вивчення специфіки соціальних страхів осіб раннього дорослого віку не були предметом спеціального дослідження. Водночас, вивчення цього питання створить теоретичні підстави для розробки психокорекційних засобів подолання соціальних страхів молодих людей, сприятиме адаптації до тих соціальних умов, які вимагають від особистості максимального прояву професійних і особистісних якостей, реалізації потенціалу особистості в соціумі.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження особливостей прояву соціальних страхів у ранньому дорослому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Аналіз наукової літератури засвідчив, що дотепер у поглядах науковців не існує певної єдності щодо феномену страху через багатомірність поняття і неможливість врахування всіх аспектів прояву явища, яке має велику кількість станів, реакцій на загрозу життю, соціальним цінностям та охоплює всі сфери людського існування. Кожна теорія відображає категоріальний апарат певної психологічної течії, в межах якої проводилися дослідження. Так, згідно з позиціями різних психологічних напрямків, страх пов'язаний з процесами несвідомого, має соціокультурне підґрунтя, є результатом нейрофізіологічних або психосоматичних процесів. Як біопсихосоціальне явище страх проявляється на соматичному, когнітивному та поведінковому рівнях психічної організації індивіда та є інстинктивним механізмом реагування на життєву загрозу [3, 12].

У суспільстві «тотальної небезпеки» людство занурене в безперервний процес «калькулювання ризиків», прораховування ситуації виникнення небезпеки і її можливі наслідки [2]. Все це відображається в свідомості особистості в формі страху як реакції на травмогенні зміни навколишнього середовища та оцінки ступеня загрози існування в ній.

Соціальний страх виникає в результаті взаємодії індивіда з соціумом, заміщуючи біологічний страх в контексті сучасної суспільної формації. Соціальний страх – еволюційно сформована поведінкова схильність адаптивного характеру, що є результатом соціалізації особистості, детермінується об'єктивними та суб'єктивними чинниками і носить ситуативний та особистісний характер [6, 11]. Соціальний страх тісно пов'язаний з невпевненістю, заниженою самооцінкою, схильністю до ізоляції, обмеженням соціальної активності особистості, породжує такі психологічні феномени як сором та альтруїзм, а в патологічному вигляді представлений соціофобією.

Страх, як складний психологічний процес, супроводжує людину впродовж життя, трансформуючись в залежності від особливостей соціальної ситуації розвитку певного вікового періоду. Означений феномен, як і інші емоції, дає можливість індивіду орієнтуватися в предметному та соціальному світі і є необхідною складовою самозбереження особистості. Так, відсутність страхів, характерних для певного вікового періоду, є ознакою неадекватного розвитку, тобто, нездатності ідентифікувати об'єкти, що є потенційно загрозливими в навколишньому середовищі. Відсутність

страху детермінується відставанням інтелектуального розвитку чи психічною дезадаптацією, коли психотравма призводить до регресу орієнтаційних особистісних здібностей [10].

Вікова закономірність виникнення страхів у певні життєві періоди пов'язана з динамікою розвитку пізнавальної сфери особистості і визначається як біологічною спадковістю, так і середовищем, оскільки кожен індивід володіє певними способами реагування на фізичний та соціальний вплив довкілля [8, 16, 17].

Дорослість є найменш вивченим періодом онтогенезу, для якого характерні найвищий рівень розвитку духовних, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей людини. На цьому етапі виникають специфічні особливості Я-концепції, спонукальної та емоційної сфер особистості, змінюється спосіб життєдіяльності (створення сім'ї, сімейні стосунки, батьківські функції, кар'єра, творчі досягнення тощо).

Розвиток особистості дорослої людини відбувається за такими напрямками:

а) зростання самостійності людини, її свободи та відповідальності, розвиток індивідуальності (неповторності), творчого ставлення до дійсності та власного життєвого шляху;

б) посилення соціально-духовної інтегрованості людини, соціальної відповідальності, збагачення форм її життєдіяльності.

Враховуючи соціальні, психологічні і біологічні чинники, дослідники окреслюють межі дорослості по-різному. Наприклад, Е. Еріксон виокремлює молодість (20-25 років) та зрілість (26-64 роки). На думку американського психолога Дж. Бромля, дорослість складається з чотирьох стадій: ранньої (20-25 років), середньої (25-40 років), пізньої дорослості (40-55 років) і передпенсійного віку (55-65 років).

В рамках дослідження соціальних страхів в ранньому дорослому віці ми спираємося на вікову періодизацію Б.Г. Ананьєва, згідно з якою перший період дорослості (ранній дорослий вік) становить: 22-35 років чоловіки, 21-35 років жінки; другий період 36-60 років чоловіки, 36-55 років жінки. Вітчизняний науковець М.В. Савчин [14] розділяє період ранньої дорослості на дві фази; перша фаза умовно триває з 20-21 до 30 років. Специфіка прояву соціальних страхів саме в цьому віці (перша фаза ранньої дорослості – до 30 років) і виступає предметом нашого дослідження.

В ході аналізу літератури з тематики дослідження [1, 4, 7, 13, 15, 18], нами було виокремлено види соціальних страхів в ранньому дорослому віці та віднесено до трьох основних груп:

1) взаємини, спілкування (страх тісних особистісних взаємин; страх соціальної (групової) ізоляції; страх самотності; боязнь конфліктів; страх виявити власні почуття; страх комунікації);

2) праця, соціальний світ (страх втратити соціальний статус, гідність; страх перед злочинним світом; страх втратити роботу; страх підлеглості / керівництва);

3) власне Я (страх успіху; страх невдачі, провалу, страх відповідальності; страх критики; страх власної неповноцінності).

Для дослідження особливостей перебігу соціальних страхів у ранньому дорослому віці ми використовували методику «Соціальні страхи» Л.М. Грошевої [4].

Дослідницьку вибірку склали 86 осіб раннього дорослого віку; вік досліджуваних – 21-28 років. В дослідженні взяли участь молоді працівники освіти, підприємці, студенти заочного відділення різних факультетів Запорізького національного університету.

В ході аналізу результатів нами не було зафіксовано жодної особи, яка б не мала хоча б одного соціального страху. Тобто, соціальний страх виявився знайомим кожному респонденту, переживався з різним ступенем вираженості і впливав на особисту соціальну активність, виявлявся у всіх сферах життєдіяльності людини.

Розглянемо докладніше дані за кожною шкалою методики.

Перший досліджуваний параметр – *страх невдачі та поразки*. Отримані дані засвідчили, що для переважної кількості досліджуваних характерний середній рівень прояву страхів невдачі та поразки (52,33%). В значній кількості осіб раннього дорослого віку цей вид соціальних страхів виявляється на низькому рівні (41,86%). Лише в незначній кількості досліджуваних страх неуспіху представлений на високому рівні (5,81%).

Страхи невдачі, неуспіху, поразки бере свій початок у дошкільному періоді розвитку особистості (Г. Еберлейн, Р. Мертон, В.М. М'ясищев). Науковці [13, 18] зазначають, що стійкий страх невдачі може бути пов'язаним з різноманітними чинниками, головними із яких є: тенденція робити загальні

висновки із поодиноких фактів та оцінка результату без врахування індивідуальних особливостей людини.

Емоційно-ціннісне ставлення особистості раннього дорослого віку до себе включає самоповагу як відносно стійку структуру та самооцінку, що зазнає змін в залежності від успіху чи неуспіху конкретної діяльності. Неуспіх зумовлює зниження самооцінки, що призводить до нової невдачі, а це, в свою чергу, руйнівню відбивається на Я-концепції. Людина, яка зневірилася у собі, старанно уникає ситуацій, що могли б змінити її Я-образ. У результаті особистісна неспроможність закріплюється не лише на рівні свідомості, а й на рівні діяльності [11]. Посилення мотивації уникнення невдач призводить до посилення соціальних страхів.

Розглянемо результати за наступною шкалою методики – *страх неприйняття та пригнічення*. Загальний відсоток страхів з фобійними проявами виявився найбільш високим в порівнянні з іншими страхами – 9,3%. Помірний (середній) рівень зафіксовано в переважній кількості досліджуваних – 47,67% від загальної кількості опитаних. До блоку страхів неприйняття та пригнічення відносять страхи осуду, критики та приниження. Низький рівень вияву цих видів соціальних страхів представлений в 43,02% респондентів.

В період ранньої дорослості розвиток особистості людини зумовлюється передусім особливостями сімейного та професійного життя, активно збагачується її психологічний і соціальний досвід. Набуття високого соціального статусу може супроводжуватися труднощами, пов’язаними з емоційно-вольовою сферою. Так, актуальними для осіб раннього дорослого віку виявляються страхи соціального засудження дій, думок, особистісних проявів.

Досліджувані з високим рівнем страхів неприйняття та пригнічення (9,3%) можуть характеризуватися сором’язливістю, складністю у стосунках з іншими людьми, проявами негативних емоційних станів (тривожність, депресивні прояви), складністю міркування у присутності інших людей, надмірною рефлексивністю та зосередженістю на самому собі.

Наступна шкала соціальних страхів ілюструє *страх втрати*. Страхи, які відносяться до цієї категорії, можуть бути узагальнені через розподіл на чотири прототипні ситуації за З. Фройдом: страх втрати значущого об’єкта; страх втрати відносин з референтним об’єктом; страх втрати відносин з собою або ставлення до себе; страх втрати себе (наприклад, в ситуації публічного приниження).

Категорія досліджуваних, які мають високий рівень соціальних страхів з фобійними проявами, склала 8,14% від загальної кількості респондентів, що є досить високим показником. Найбільш вираженими у цих респондентів виявилися вітальні страхи, зокрема, смерті та тяжких хвороб. Страх смерті є первинним екзистенційним страхом, який супроводжує людину протягом життя з раннього дитинства і часто стає причиною тривожних та депресивних розладів [19].

В 40,7% досліджуваних зафіксовано низький рівень прояву соціальних страхів втрати. Помірний рівень вираженості страхів втрати характерний для 51,16% досліджуваних. Респондентами цієї групи було відзначено наступні страхи, які часто присутні в їхньому житті: страх втратити роботу та заробіток, страх втратити родину, страх втратити кохану людину, страх втратити соціальний статус та репутацію. Слід зауважити, що страх втрати референтних осіб може ґрунтуватися на особистій невпевненості та емоційній залежності. Страхи втрати соціального положення зазвичай пов’язані з вітальними страхами, оскільки соціальна ізоляція може підсвідомо сприйматися особистістю як соціальна смерть. Страхи втрати майна, коштів для існування можуть також активізуватися внаслідок економічної кризи.

Розглянемо специфіку прояву *страху самотійності* в осіб раннього дорослого віку. 2,33% – високий рівень прояву цього страху від загальної кількості респондентів є одним з найнижчих з-поміж інших соціальних страхів. Для більшості досліджуваних властивий низький рівень прояву страху самотійності (62,79%). Зазначене пов’язано зі специфікою періоду ранньої дорослості. Так, віковий діапазон 20-30 років характеризується зростанням самотійності людини, її свободи та відповідальності, розвитком індивідуальності.

34,88% осіб від загальної кількості має помірний (середній) рівень вираженості страху самотійності, що також менше від показників, котрі демонстрували попередні шкали методики, але, водночас, рівень є досить значним.

Самотійність – інтегративна властивість, яка пов’язана із здатністю та прагненням особистості виконувати цілеспрямовану діяльність, критично сприймати вчинки та дії. До сучасного фахівця однією з найважливіших вимог висувається здатність самотійно приймати рішення, що можливо лише при

відсутності страхів ризику, відповідальності, вибору власного оточення тощо. Страх самостійності в період раннього дорослого віку може бути спричинені відсутністю достатньої вмотивованості (внутрішніх спонукань, прагнень, особистісної значущості певної діяльності), недостатньо сформованим вольовим та змістовно-операційним компонентом діяльності, а також внутрішньою нерішучістю, невпевненістю, недостатнім рівнем соціальної активності. Такі особистості зазвичай побоюються самостійно обирати власне оточення, у випадку необхідності, виказувати вимоги до інших, ризикувати, брати на себе відповідальність [9].

Розглянемо результати за останньою шкалою методики Л.М. Грошевої – *страхи комунікації*. Страх комунікації, спілкування, виявляється у побоюванні опинитися у центрі уваги, публічності, спілкування з оточуючими, байдужості, нових контактів тощо. Потерпаючи від страху комунікації, особи зазнають труднощів в реалізації мотиву афіліації – прагнення бути в товаристві інших людей, у здійсненні емоційних контактів, у проявах дружби та любові. У певних межах близькість інших суб’єктів призводить до безпосереднього зниження тривожності, пом’якшує фізіологічні та психологічні наслідки стресу [11]. В той же час, блокування афіліації, що й відбувається з виокремленими 32,56% опитаних, викликає почуття безпорадності, відчуженості та породжує фрустрацію.

За означеною шкалою в переважній кількості досліджуваних виявлено показники в межах низького рівня (67,44%), показників фобійних проявів страхів не було зафіксовано (0%). Загальний відсоток середнього рівня склав 32,56%.

Мотив афіліації визначають як складне психологічне явище, що складається з певного кола потреб: контактувати з людьми, бути членом групи, взаємодіяти з оточуючими, надавати й приймати допомогу. Емоційно-довірливе спілкування – нагальна потреба молоді особистості; важливим є прагнення емоційної підтримки, яке сприяє подоланню стресу. Виникнення негативних емоційних станів у процесі спілкування може призводити до зневіри в себе та розвитку соціальної дезадаптації [5].

Говорячи про статевий фактор на утворення соціальних страхів у ранньому дорослому віці, слід відзначити, що високого рівня (фобійні прояви) соціальних страхів у респондентів чоловічої статі не зафіксовано; вони наявні лише у жінок. Ми не вважаємо за доцільне проводити докладний аналіз статевих відмінностей прояву соціальних страхів, оскільки дослідницька вибірка не є рівномірною: 77% – жінки та 23% – чоловіки.

Отже, результати дослідження засвідчили наявність широкого спектру соціальних страхів в ранньому дорослому віці. Згідно з отриманими даними можна визначити наступну ієрархію соціальних страхів в ранньому дорослому віці: страх неприйняття і пригнічення; страх втрати; страх невдачі та поразки; страх самостійності; страх комунікації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В статті представлено результати емпіричного дослідження соціальних страхів в ранньому дорослому віці. Аналіз кількісних результатів дозволив констатувати наявність виражених проявів таких соціальних страхів, як страхи невдачі та поразки, неприйняття і пригнічення, втрати. Зафіксовано фобійні прояви індивідуально-особистісних соціальних страхів, окрім страху комунікації. Визначено ієрархію соціальних страхів в ранньому дорослому віці.

Перспективним напрямком розвитку наукової проблематики вважаємо теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних чинників соціальних страхів; взаємозв’язок визначених чинників з наявними соціальними страхами в досліджуваних раннього дорослого віку.

Література

1. Андрусенко В. А. Социальный страх: (опыт философского анализа) / В.А. Андрусенко. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 168 с.
2. Витковская М.И. Социальные страхи как предмет социологического исследования: дис. ... канд. соц. наук : 22.00.01 / Витковская Мария Ивановна. — М., 2006. – 182 с.
3. Вольпе Д. На пути к созданию научной психотерапии / Д. Вольпе // Эволюция психотерапии : [сборник статей]. – Т. 2.– М. : Класс, 1998. – 416 с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
4. Грошева Л. Н. Социальные страхи и их преодоление у верующих и атеистов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Л.Н. Грошева. – М., 2004. – 20 с.
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2011. – 783 с.
6. Кухарский С. А. Феномен страха: социокультурные репрезентации : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.04 / Станислав Анатольевич Кухарский; Харьковский национальный ун-т им. В. Н. Каразина. – Х., 2007. – 221 с.
7. Лебедев В. И. Психология и психопатология одиночества и групповой изоляции / В. И. Лебедев, О. Н. Кузнецов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 407 с.

8. Малкина-Пых И. Г. Возрастные кризисы: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2005. – 896 с.
9. Олейник Н. О. Особливості організації структури переживання самотності в досліджуваних із різним рівнем самотності / Н.О. Олейник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2017. – Вип. 1(1). – С. 94-99.
10. Осадько О. Ю. Технології психологічного консультування / О.Ю. Осадько. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
11. Петрова А. С. Особливості психокорекції соціальних страхів у студентів : дис. ... канд. психол. наук :19.00.07 / Алла Сергіївна Петрова ; НПУ імені М.П. Драгоманова. К., 2015. – 232 с.
12. Прилутская О. А. Психологические факторы преодоления социальных страхов у населения региона : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / О. А. Прилутская. – М., 1999. – 24 с.
13. Рима́н Ф. Основные формы страха: исследование в области глубинной психологии / Ф. Рима́н ; [пер. с нем. Э. Л. Гушанского]. – М. : Алетейа, 2000. – 336 с.
14. Савчин М. В. Вікова психологія. [3-тє видання, перероблене, доповнене] / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К. : ВЦ Академія, 2017. – 384 с. – (Альма-матер).
15. Турецкая Г. В. Страх успеха: психологическое исследование феномена / Г.В. Турецкая // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – №1. – С. 37-46.
16. Фединак Е. Т. Страх як ланка зворотної афферентації стресової дії середовища / Е. Т. Фединак // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15; Вип. 5. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 89-92.
17. Фединак Е. Т. Страх як ланка зворотної афферентації стресової дії середовища / Е. Т. Фединак // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15; Вип. 5. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 89-92.
18. Шевченко Н. Ф. Особливості розуміння та інтерпретації міжособистісних стосунків у віці ранньої дорослості / Н.Ф. Шевченко, М.В. Сурякова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти» м. Сладковичево, Словацька Республіка 28–29 жовтня 2016 р. С.134-137. Zbornik perspektivy vyvoja spolocnosti: socialne, psychologiske a politicke aspekty / 28-29 oktobra 2016 / sefredaktor prof. JUDr. Stanislav Mraz, CSc. Vydal: Vysoka skola Danubius, Sladkovicovo, 2016. s.134-137.
19. Щербатых Ю. В. Психология страха / Ю. В. Щербатых. – М. : Эксмо, 2006. – 512 с.
20. Stein M. B. Quality of Care for Primary Care Patients with Anxiety Disorders / M. B. Stein, C. D. Sherbourne, A. Bystritsky, M. G. Craske and other // American Journal Psychiatry. – 2004. – Vol. 161, №12. – P. 2230 – 2237.

References translated and transliterated

10. Andrusenko V. A. Sotsial'nyy strakh: (opyt filosofskogo analiza) [Social fear: (experience of philosophical analysis)] / V.A. Andrusenko. – Sverdlovsk : Izd-vo Ural. un-ta, 1991. – 168 s.
11. Vitkovskaya M. I. Sotsial'nyye strakhi kak predmet sotsiologicheskogo issledovaniya [Social fears as a subject of sociological research] : dis. ... kand. sots. nauk : 22.00.01 / Vitkovskaya Mariya Ivanovna. – М., 2006. – 182 s.
12. Vol'pe D. Na puti k sozdaniyu nauchnoy psikhoterapii [On the way to the creation of scientific psychotherapy] / D. Vol'pe // Evolyutsiya psikhoterapii : [sbornik statey]. – Т. 2.– М. : Klass, 1998. – 416 s. – (Biblioteka psikhologii i psikhoterapii).
13. Grosheva L. N. Sotsial'nyye strakhi i ikh preodoleniye u veruyushchikh i ateistov [Social fears and their overcoming among believers and atheists] : avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.05 / L.N. Grosheva. – М., 2004. – 20 s.
14. Il'in Ye. P. Emotsii i chuvstva [Emotions and feelings] / Ye. P. Il'in. – [2-ye izd.]. – SPb. : Piter, 2011. – 783 s.
15. Kukharskiy S. A. Fenomen strakha: sotsiokul'turnyye reprezentatsii [The phenomenon of fear: sociocultural representations] : dis. ... kand. filosof. nauk : 09.00.04 / Stanislav Anatol'yevich Kukharskiy; Khar'kovskiy natsional'nyy un-t im. V. N. Karazina. – KH., 2007. – 221 s.
33. Lebedev V. I. Psikhologiya i psikhopatologiya odinochestva i gruppovoy izolyatsii [Psychology and psychopathology of loneliness and group isolation] / V. I. Lebedev, O. N. Kuznetsov. – М. : YUNITI-DANA, 2002. – 407 s.
34. Malkina-Pykh I. G. Vozrastnyye krizisy: spravochnik prakticheskogo psikhologa [Age crises: a reference book of a practical psychologist] / I. G. Malkina-Pykh. – М. : Eksmo, 2005. – 896 s.
35. Oleynyk N. O. Osoblyvosti orhanizatsiyi struktury perezhivannya samotnosti v doslidzhuvanykh iz riznym rivnem samotnosti [Features of organization of the structure of experience of loneliness in the subjects with different level of loneliness] / N.O. Oleynyk // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya : Psykholohichni nauky. – 2017. – Vyp. 1(1). – S. 94-99.
36. Osad'ko O. YU. Tekhnolohiyi psikhologichnoho konsul'tuvannya [Technologies of psychological counseling] / O.YU. Osad'ko. – К. : Red. zahal'noyed. haz., 2005. – 128 s.
37. Petrova A.S. Osoblyvosti psikhokorektsiyi sotsial'nykh strakhiv u studentiv [Features of psychocorrection of social fears in students] : dys. ... kand. psikhol. nauk :19.00.07 / Alla Serhiyivna Petrova ; NPU imeni M.P. Drahomanova. K., 2015. – 232 s.
38. Prilutskaya O. A. Psikhologicheskiye faktory preodoleniya sotsial'nykh strakhov u naseleniya regiona [Psychological factors of overcoming social fears among the population of the region] : avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.13 / O. A. Prilutskaya. – М., 1999. – 24 s.
39. Riman F. Osnovnyye formy strakha: issledovaniye v oblasti glubinnoy psikhologii [The main forms of fear: research in the field of depth psychology] / F. Riman ; [per. s nem. E. L. Gushanskogo]. – М. : Aleteya, 2000. – 336 s.
40. Savchyn M. V. Vikova psykholohiya. [Age psychology] / M.V. Savchyn, L.P. Vasylenko. – К. : VTS Akademiya, 2017. – 384 s. – (Al'ma-mater).
41. Turetskaya G. V. Strakh uspekha: psikhologicheskoye issledovaniye fenomena [Fear of success: a psychological study of the phenomenon] / G.V. Turetskaya // Psikhologicheskii zhurnal. – 1998. – Т. 19. – №1. – С. 37-46.

42. Fedynyak E. T. Strakh yak lanka zvorotnoyi afferentatsyyi stresovoyi diyi seredovyshcha [Fear as a link of reverse afferentation of stressful action of the environment] / E.T. Fedynyak // Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15; Vyp. 5. – K. : NPU im. M. P. Drahomanova, 2010. – S. 89-92.
43. Shevchenko N. F Osoblivostl rozumlnnya ta Interpretatsiyi mlzhosobistsnih stosunklv u vltsl rannoYi doroslostl [Features of understanding and interpretation of interpersonal relations are in age an early adulthood] / N.F. Shevchenko, M.V. Suryakova // Materiali MlzhnarodnoYi naukovo-praktichnoYi konferentsiyi «ReallYi ta perspektivi rozvitku susplstva: sotsialnl, psihologlchnl l poltichnl aspekty» m. Sladkovichevo, Slovatska Respubllka 28–29 zhovtnya 2016 r. S.134-137. Zbornik perspektivy vyvoja spolocnosti: socialne, psychologiske a politicke aspekty / 28-29 oktobra 2016 / sefredaktor prof. JUDr. Stanislav Mraz, CSc. Vydal: Vysoka skola Danubius, Sladkovicovo, 2016. s.134-137.
44. Shcherbatykh YU. V. Psikhologiya strakha [Psychology of fear] / YU. V. Shcherbatykh. – M. : Eksmo, 2006. – 512 s.
45. Stein M. B. Quality of Care for Primary Care Patients with Anxiety Disorders / M. B. Stein, C. D. Sherbourne, A. Bystritsky, M. G. Craske and other // American Journal Psychiatry. – 2004. – Vol. 161, №12. – P. 2230 – 2237.

УДК 316.6

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-2-16-22>

ВПРОВАДЖЕННЯ ТРЕНІНГУ «РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОФЕСІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК»

А.В. Юдіна

аспірантка Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4697-919X>

a.yudina.ua@gmail.com

Юдіна А.В. Впровадження тренінгу «Розвиток підприємницьких здібностей та організаційно-професійних характеристик». У статті представлено розроблену програму тренінгу «Розвиток підприємницьких здібностей та організаційно-професійних характеристик», спрямованого на збільшення мотивації успіху у працівників виробничих колективів шляхом розвитку підприємницьких здібностей та організаційно-професійних характеристик. Програму тренінгу розроблено на основі вивчення психологічних чинників мотивації успіху у працівників виробничих колективів. Висунуто припущення, перевірку яких передбачено за допомогою впровадження тренінгу на виробничому підприємстві. В статті наведено загальний обсяг тренінгу, розкрито основні організаційні форми та активні методи тренінгової програми. Впровадження тренінгу на виробничому підприємстві довело ефективність застосування даної тренінгової програми, а також підтвердило обумовленість мотивації успіху у працівників виробничих колективів підприємницькими здібностями, організаційно-професійними характеристиками.

Ключові слова: програма тренінгу, мотивація успіху, підприємницькі здібності, комунікативні схильності, організаційно-професійні схильності, виробничі колективи.

Yudina, A. Introduction of Training “Development of Entrepreneurial Skills and Organizational-Professional Characteristics”. The article presents training program that developed for growing of motivation to success of employees in production collectives through the development of entrepreneurial skills, organizational and communicative inclinations. The developing of training program is based on the study of psychological factors of the motivation to success among employees in production collectives. This training was developed for holding among workers in production teams. The article gives the total design of the training and describes the main organizational forms and active methods and exercises of training program. In training program was presented the purpose, tasks that should meet this training. It was put forward supposes which verification is provided by application of the training developing. The contents of each training session are supposes explained in detail. Training program includes nine training sessions. Training program “Development of entrepreneurial skills and organizational-professional characteristics” provides of using in work with participants such methods as mini-lections, group discussions, practice exercises, analysis of production situations and implementation of practical tasks. Training program provides diagnostics of entrepreneurial skills, communicative and organizational inclinations of workers. Periodicity and duration of training are determined by the peculiarities of the content of the training program. Training program contains description of the content and structure of each training section. Training program presents the justification the feasibility of using selected methods and exercises. The introduction of training at the production enterprise proved the effectiveness of the application of this training program and also and confirmed the connection motivation to success with entrepreneurial skills, organizational and communicative inclinations.

Keywords: training program, motivation to success, entrepreneurial skills, communicative inclinations, organizational inclinations, production collectives.